

Koncept otvorenog univerziteta i učenja na daljinu - izazov visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Doc. dr. Nebojša Macanović

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci

E-mail: macanovicn@yahoo.com

Sažetak: *Visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini nalaze se pred imperativnim zahtjevom i potrebom da iz osnova promjene svoju tehnologiju obrazovanja za različite funkcije, koje su neophodne na putu izgradnje društva znanja, ali i razvoja koncepta cjeloživotnog učenja. Konceptija učenja na daljinu zasniva se na brzom pristupu velikom broju informacija, kreativnosti, istraživanju i novim naučno-tehnološkim paradigmama. Učenje na daljinu je potreba i budućnost nove generacije studenata koji odrastaju u svijetu digitalne tehnologije, koja za njih danas predstavlja prirodno okruženje. Otvoreni univerziteti kao virtuelne visokoškolske ustanove rezultat su obrazovne politike mnogih evropskih i svjetskih obrazovnih sistema, koji su razumjeli potrebe globalizacije i prepoznali ulogu znanja u tom procesu. Ovakav model visokoškolskih ustanova, ali i osnovnih i srednjih škola već je prepoznatljiv u ekonomski razvijenim društvima. Upravo i cilj ovoga rada jeste da se ukaže na dosadašnja iskustva određenih obrazovnih sistema u svijetu i regionu, koji već koriste ovakav vid obrazovanja, ali uvide mogućnosti i perspektive učenja na daljinu na visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini.*

Ključne riječi: *učenje na daljinu, otvoreni univerzitet, društvo znanja, nastavni program.*

Abstract: *High school institutions in Bosnia and Herzegovina find themselves in front of demand and need to change from ground their education technology for different functions which are essential on the road of development society of knowledge, but also in development concept of lifelong learning. Concept of distant learning is based on quick access to large number of information, creativity, research and new science-technological paradigm. Distant learning is need and future for new generation of students who grow up in world of digital technology, which is for them natural environment. Open universities as virtual high school institutions represent result of educational policy of many European and global educational system, which understood needs of globalization and recognize role of knowledge in that process. This model of high school institutions, but also elementary and high schools is already recognized in economically more developed societies. Aim of this is to point to present experiences of some educational systems in world and region, which already use this kind of education, but also to see possibilities and perspectives of distant learning in high schools in Bosnia and Herzegovina.*

Keywords: *distant learning, open university, knowledge society, curriculum*

UVOD

Izgradnja društva znanja zahtjeva izmjenjen način upravljanja i znanja koji će uticati na buduću proizvodnju, zahvaljujući informacijskom i naučnom obrazovnom sistemu koji se razlikuje od politehničkog dualističkog obrazovnog sistema. Informacija i znanje kao novi vladajući predmet rada pretvaraju globalno društvo u obrazovni i naučni sistem. Obrazovanje se danas smatra uslovom opstanka i razvoja modernih društava, a znanje se često posmatra kao najmoćnije oružije jednog društva.

U oblasti informacione-komunikacione tehnologije značaj obrazovanja je u proporcionalnoj vezi sa tehnološkim razvojem društva (Kulić, Despotović, 2005). Upravo polazeći od ove činjenice sve veći broj univerziteta u svijetu prepoznao je značaj sticanja znanja putem interneta. Ovaj vid edukacije je uveliko razvijen u svijetu pod različitim imenima: „učenje putem interneta”, „učenje na daljinu” i „virtuelno učenje”. S tim u vezi, danas postoje brojne organizacije koje okupljaju upravo ovakve visokoškolske ustanove. Krajem osamdesetih godina XX vijeka osnovano je Evropsko udruženje univerziteta za učenje na daljinu, ali prva praktična iskustva ove vrste obrazovanja javljaju se desetak godina kasnije. Danas praksa učenja na daljinu poprima sve veći značaj, usljed raznih faktora koji traže prilagođavanje brzim životnim uslovima i potrebi za sticanjem znanja, s druge strane. Često kod ljudi koji nisu adekvatno upoznati sa ovakvim načinom obrazovanja čujemo frazu „učenje na daljinu, učenje na brzini”. Takođe, prema Gucijan (2014) kod mnogih građana u Srbiji prevladava uvjerenje da znanje i diploma stečeni onlajn-studiranjem manje vrijede.

Takve predrasude često govore o lakoći ovakvog sticanja naučnih zvanja, mada se u praksi ova teza obara. Živeći u eri interneta javlja se sve veća potreba za njegovom upotrebom u obrazovanju. Upravo iz tog razloga i učenje na daljinu postaje sve interesantnije akademskim zajednicama i kada je riječ o razvoju kocepta cjeloživotnog učenja. Međutim, da je učenje na daljinu još uvijek nerazvijen model obrazovanja na univerzitetima u BiH govori i istraživanje (Duronjić, Vukojević, 2014) koje je spovedeno u Banja Luci na javnim i privatnim fakultetima u oktobru 2012 godine. Cilj istraživanja je bio da se utvrdi forma postojanja i razvijenosti onlajn-studiranja. Na javnim fakultetima se ovakva forma koristi samo za prijavu ispita i praćenje ocjena studenata, dok na tri privatna fakulteta postoji onlajn-studiranje (vanredni studij). Opravdanje za ovakvu situaciju u visokoškolskim ustanovama u Banja Luci možemo pravdati slabom informacionom infrastrukturom, kao i nedovoljnom informacionom opremljenosti fakulteta. Ipak da bi smo bolje razumjeli značaj i potrebu ovakvog vida studiranja i njegovu integraciju u dosadašnji pristup obrazovanju neophodno je da se i upoznamo sa načinom i uslovima funkcionisanja učenja na daljinu. Kako bi što objektivnije predstavili učenje na daljinu i ustanove koje takvo učenje sprovode ukazaćemo na neke specifičnosti ovakvog učenja, kako i na koji način ustanove funkcionišu, koje su njihove prednosti i nedostaci, kakve standarde primjenju, te upoznati se sa pravnim i tehničkim aspektima ovakvog načina učenja.

Učenje na daljinu

Jedna od karakteristika savremenog informacionog društva je da nakon redovnog obrazovanja ljudi imaju potrebu da nastave da se usavršavaju kroz razne vidove formalnog, neformalnog i informalnog učenja (Macanović, 2011). Zbog same dinamike života i obaveza mnogi od njih teže stručnom usavršavanju, te sticanju novih znanja i vještina, kroz načine koji ne remete njihove dnevne obaveze. Sama po sebi javlja se potreba kod takvih ljudi da svoje znanje stiču kroz obrazovne aktivnosti nezavisno od mjesta i vremena. Takva potreba ukazuje na činjenicu da učenje na daljinu postaje neminovnost u vremenu u kome živimo.

Pojam učenja na daljinu često se definiše i objašnjava na različite načine. Američka asocijacija za učenje na daljinu (The United States Distance Learning Association, www.usdla.org) definiše pojam učenja na daljinu kao dostizanje znanja i vještina kroz dostavljene informacije i uputstva, primjenom različitih tehnologija i drugih formi učenja na daljinu. Gucijan (2013) smatra da je obrazovanje na daljinu proces povezivanja polaznika sa distribuiranim obrazovnim resursima. Učenje na daljinu podrazumjeva takve metode učenja koje ne zahtjevaju fizičko prisustvo studenta u akademskim prostorima. Iz ovog termina izvode se i neki uži pojmovi kao npr. elektronsko učenje, web učenje, virtualno učenje.

Obrazovanje na daljinu razvija se od kraja XIX vijeka u SAD. Pojava interneta ubrzala je razvoj ovakvog oblika učenja. Primjena onlajn studiranja, kao forme učenja na daljinu počinje 1960 uporedo sa razvojem interneta. Danas zahvaljujući razvoju informaciono - komunikacione tehnologije učenje na daljinu postaje sve prisutniji vid sticanja znanja. Posljedica takvog sticanja obrazovanja su i otvoreni univerziteti, a znanja koja se stiču u takvim ustanovama često se nazivaju otvorenim, s obzirom da se mogu sticati posredstvom fleksibilne internet tehnologije. Govoreći o virtuelnom okruženju i uticaju digitalnih medija u obrazovanju Emanuel Castells u svojoj knjizi "Ušpon umreženog društva" ukazuje da: "Škole i sveučilišta su, paradoksalno, institucije koje su najmanje dotaknute virtualnom logikom informatičke tehnologije, uprkos predvidljivoj, gotovo univerzalnoj, upotrebi računara u učionicama razvijenih zemalja. No one se neće izgubiti u virtuelnom prostoru" (Castells, 2000: 419). Castells smatra da će virtuelno učenje igrati značajnu ulogu u budućem poboljšanom obrazovanju odraslih, ali da se teško mogu zamjeniti sadašnje visokoškolske ustanove. Ipak, danas sve više se ukazuje na značaj virtuelnog učenja koje omogućuje obrazovanje u drugim zemljama, nudi izbor studija koje studenti nemaju u svojoj zemlji, ekonomična su, omogućavaju studiranje specifičnim grupama, osobama sa posebnim potrebama itd.

S obzirom na porast uloge interneta, znatno se proširuju mogućnosti primjene savremenih nastavnih sredstava i novih modela učenja, kako u osnovnim i srednjim školama, tako i na fakultetima (Spalević i sar. 2011). Učenje na daljinu je potreba današnje generacije učenika koja odrasta u digitalnom dobu. "U vremenu koje se ubrzava uporedo s internet brzinom, koncept mjesta postaje "networld". U tom susretanju novog vremena i novog

prostora na internetu, žive generacije djece i mladih rođenih u kompjuterskoj kulturi, s "kompjuterskim mišem u rukama". Oni su digitalna generacija okružena analognim institucijama i odraslima. Zbog posebnih sposobnosti koje razvijaju u komunikaciji sa kompjuterom i internetom zovu ih "generacijom Y", "generacijom Z", „e-kids generacijom”, „generacijom S” i slično. Oni su mobilna i konektovana generacija koja brzo misli i prihvata, ali i očekuje izazove u internet dobu” (Duronjić, 2012:11). Danas, zahvaljujući dinamičnom razvoju informaciono - komunikacione tehnologije, sve više se govori o virtuelnim školama kao varijanti učenja na daljinu.

Virtuelne škole

Sama riječ "virtualan" znači stvaran, realno postojeći (Oxford Dictionary of Current English, 1992). Virtualne škole su obrazovne organizacije koje nastavu i kurseve izvode preko Interneta ili pomoću Web baziranih metoda, što je prirodan nastavak razvoja i primene tehnologija i učenja na daljinu (e learning, distance learning). Razvoj i rasprostranjenost Interneta, video konferencija i edukacionog softvera snažno utiču na osnivanje virtuelnih škola. Učenici mogu da pohađaju virtuelne škole sa bilo kog mjesta, u bilo koje vrijeme, a sa rastom mobilnog broadband a i uz odličnu ponudu smartfona i tableta mogućnosti pristupa Internetu se povećavaju, a uz njih i mogućnosti za virtuelno školovanje.

Virtuelne škole imaju mnoge prednosti u odnosu na tradicionalne škole. One omogućavaju đacima/studentima da nastavni program prate po sopstvenom tempu, u vreme koje im najviše odgovara, a time i da eventualno ubrzaju studiranje. Virtuelne škole obezbeđuju sadržaj i kvalitet kurseva na nivou najboljih škola odgovarajućeg nivoa u svetu, i omogućavaju željeno školovanje onima koji nemaju adekvatne škole ili fakultete u regiji u kojoj žive ili iz bilo kog razloga ne mogu da pohađaju tradicionalne škole (Korićanin, 2012).

Učenici i studenti kroz onlajn-učenje vježbaju i važne vještine upravljanja vremenom, konstantno unapređuju svoju informatičku pismenost, mogu da kontaktiraju sa vršnjacima iz svijeta, da uspostave sopstveni način učenja praveći lični raspored časova i tempo usvajanja gradiva. Rješavanje problema i zadataka uključuje i grupni rad i diskusije sa kolegama i nastavnikom, neposredno ili putem Interneta. Virtuelne škole obezbeđuju obrazovanje i učenicima, koji su u dužem vremenskom periodu bolesni ili hospitalizovani, licima sa posebnim potrebama, licima sa privremenim ograničenjem kretanja, đacima putnicima, trudnicama, bračnim parovima sa malom djecom, učenicima koji imaju fobiju od škole, učenicima koji su bili izloženi nasilju ili uznemiravanju u školi, licima koja ne znaju domicilni jezik (imigranti), licima koja su napustila školovanje ili žele da se doškoluju odnosno dokvalifikuju, studentima koji žele da ubrzaju studiranje. U velikom broju slučajeva, virtuelne škole su odraz lokalnih ili nacionalnih potreba i politike, izraz tražnje na određenoj teritoriji ili lokaciji (Nejašmić, Mušura, 2012).

Virtuelnih škola ima na svim kontinentima, a najviše ih je u SAD. Prva virtuelna škola otvorena je u Kaliforniji 1991. godine. U SAD oko 3% ukupne školske populacije pohađa potpuni ili djelimični K 12 program u virtuelnim školama (uzrast 6-18 godina). Popularnost virtualnih škola u SAD raste uslijed sve učestalijih pojava učeničkog nasilja i raznih drugih oblika netolerancije. Istraživanja su pokazala da ni komponenta socijalizacije ličnosti nije ugrožena kod učenika koji pohađaju virtualne škole – naprotiv, veliki broj tih učenika redovno upražnjava razne sportske, kulturno umjetničke i društveno korisne aktivnosti. Širom Evrope ima preko 70 virtuelnih škola u 19 zemalja, ali broj učenika u virtualnim školama ne prelazi ni 1% od ukupne školske populacije. Glavna prepreka za širu primjenu virtuelnih škola u Evropi je pravna regulativa i konzervativna priroda resornih ministarstava. Virtualne škole otvorene su i u Turskoj, Rusiji i zemljama Istočne Evrope, ali i sa njima ukupan broj virtualnih škola u Evropi ne prelazi cifru od 100. Najveća virtualna škola u Evropi ima 1400 učenika, a najmanja 25, dok je prosečan broj učenika je 470. Odnos privatnog i javnog vlasništva je 50:50. Desetak virtuelnih škola u Evropi otvoreno je namjenski za strane državljane (nerezidente) i djecu vojnih lica na prekomorskoj službi (Korićanin, 2012). Spektr pedagoških metoda, koje su u virtuelnim školama primjenjuju je širok – od 100% onlajn- učenja, do mješovitog učenja sa pretežnom komunikacijom lice u lice. Mnoge današnje virtualne škole su prije svega Internet portali koji nude veb-bazirane kurseve. Neke škole imaju mogućnost za video nastavu na daljinu, gdje se videokonferencijom obezbjeđuje prisustvo učenika časovima. Virtualne škole se, dakle, mogu pojaviti ne samo kao zamjena za tradicionalne škole, već kao dodatna opcija i dodatni izvor za učenje. Kada je u pitanju Velika Britanija pomenućemo Otvoreni Univerzitet, ujedno najstariji univerzitet na daljinu. Pod sloganom „Ovaj Univerzitet dolazi Vama” Otvoreni univerzitet je ustanovljen 1969. godine sa sjedištem u Milton Kejnu. Kada su u pitanju opšti podaci, treba reći da se od osnivanja do danas na ovom univerzitetu se obrazovalo preko dva miliona studenata. Trenutni broj studenata od kojih je 70% u stalnom radnom odnosu je oko 190 000. Stalno zaposlenih je 1100. Gostujućih profesora i saradnika je 7300. Broj centara za studiranje je 332 plus 13 regionalnih centara. Budžet otvorenog univerziteta je 75 miliona eura. Danas u svijetu postoji osamnaest otvorenih univerziteta. Jedan od najpoznatijih je svakako i otvoreni univerzitet Catalonia, otvoren 1995.

Tipovi virtualnih škola

Virtualne škole se obično klasifikuju prema obimu onajn-komponenti u nastavi (Korićanin, 2012):

- Virtualne škole sa kompletnim nastavnim programom (full time). Kompletna nastava se odvija kao učenje na daljinu. Učenici usvajaju gradivo po sopstvenom tempu i organizaciji vremena.
- Virtualne škole sa djelimičnim programom (dopunske škole, supplemental schools). Škole organizuju dopunske online časove sa udaljene lokacije, na bazi pojedinačnih kurseva, koji unapređuju redovnu nastavu u tradicionalnim školama.

- Virtualne „škole u školi“. U sklopu tradicionalnih škola organizuju se virtualne škole sa djelimičnim onlajn- programom.

Virtualne škole se mogu podijeliti i prema dostupnosti odnosno oblasti u kojoj djeluju (međunarodne, državne, regionalne, opštinske), prema vlasništvu, odnosno osnivaču (državne, privatne, javno privatne, kompanijske, fondacijske...), prema stepenu obrazovanja (osnovne, srednje, koledž, fakultet). Karakteristike virtualnih škola mogu da se razlikuju, ali je bitno da odgovaraju okolini kojoj služe i u kojoj rade.

Iskustva iz regiona

Damjanović (2013) navodi određena iskustva iz R. Srbije kada je riječ o učenju na daljinu i funkcionisanju virtuelnih škola. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, iz godine u godinu u Srbiji raste broj korisnika računara i Interneta. Krajem 2012. godine, računar je posjedovalo 55% domaćinstava u Srbiji, 48% domaćinstava ima Internet priključak, a 38% broadband priključak; na mreži je bilo oko 2,1 miliona stanovnika Srbije. Sa druge strane, više od trećine stanovnika Srbije nikada nije uključilo računar, a čak 48,4% građana nikada nije koristilo Internet. Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji predviđa da do 2020. godine najmanje 7% odraslih učestvuje u programima obrazovanja odraslih (plan na nivou EU je 15%). Koncept cjeloživotnog učenja je uslov opstanka i napretka u savremenom svijetu u kome dominira ekonomija znanja i podrazumeva reformu organizacije čitavog sistema obrazovanja kod nas. Školski i fakultetski obrazovni programi moraju se uskladiti sa savremenim zahtjevima tržišta rada. Nažalost, volja države da se stanje promjeni trenutno je na niskom nivou, pa Srbija postaje zemlja starih, a treba da postane zemlja obrazovanih.

Obrazovanje u moderno doba obuhvata čitav životni vijek ljudi – to je koncept cjeloživotnog učenja (Lifelong learning). Ukoliko obrazovanje ne doprinosi zapošljavanju i razvoju pojedinca, šteta za državu je ogromna, a takva praksa je dugoročno pogubna. Loše obrazovanje znači nezaposlenost, nizak kvalitet života i izolaciju od razvijenog sveta kome težimo. Koliko je neformalno obrazovanje važno pokazuju podaci na sajtu Eurostat, koji kažu da oko 50% mladih u Evropi do posla dolazi sticanjem veština uz pomoć stručnih kurseva, dok je u Srbiji taj procenat svega 10%. Srbija je na samom dnu po broju stanovnika starosti 25-64 godine koji pohađaju različite kurseve i obuke – svega 3% stanovništva, dok je prosjek EU je blizu 9%. Sve ovo je u uskoj vezi i sa (niskom) svješču poslodavaca o važnosti ulaganja u ljudske resurse.

Obrazovni standardi u virtuelnim školama u svijetu

Veoma važno je ukazati i na obrazovne standarde, koje primenjuju virtualne škole u SAD. Navešćemo primjer virtualne škole u Floridi, koja obuhvata osnovno, srednje i visoko obrazovanje na daljinu. Da bi počela sa radom škola je morala ispuniti brojne standarde i dobiti veliki broj sertifikata od uglednih američkih udruženja i asocijacija. Iste i slične

kriterijume morali su zadovoljiti i nastavnici. U svom radu „Virtuelne škole“ Damjanović (2013) ukazuje na neka od tih dokumenata i standarda.

Američki konzorcijum za učenje na daljinu izdao je document, koji u sebi sadrži principe, koji su ujedno smjernice za onlajn-učenje. Ključni principi su: učenje mora imati jasnu svrhu sa striktno utvrđenim ciljevima i rezultatima, učenik je aktivan i bavi se učenjem kroz rad, analogiju, kroz učenje na realnim iskustvima i situacijama putem simulacija, mora se omogućiti korišćenje raznih medija jer na taj način se angažuju različiti stilovi učenja, kako bi se postigli ishodi učenja.

Američki Savez Nastavnika izdao je dokument Smernice ili dobra praksa učenja na daljinu. Ovaj dokument od 14 standarda ima za cilj da pomogne nastavnicima da razviju sto kvalitetnije programe i da ih usmjere ka savladavanju vještine pripremanja onlajn-kurseva.

Komisija za međunarodnu i transregionalnu akreditaciju (CITA) daje dokument koji sadrži listu standarda kojima se obezbeđuje kvalitetno obrazovanje na daljinu, dok svaki standard sadrži listu pokazatelja kvaliteta sa skalom ocjena kako bi se utvrdilo do kog stepena je standard zadovoljen.

Nacionalna obrazovna asocijacija sa svojim dokumentom ima nameru da posluži kao vodič administratorima, edukatorima i drugima koji su uključeni u onlajn obrazovni sistem da naprave izbor koji će poboljšati nastavu na mreži, a konkretno se misli na vještine, koje nastavnici treba da poboljšaju da bi postali kvalitetni edukatori.

Međunarodni Savjet za otvoreno učenje i obrazovanje na daljinu – ICDE (eng. International Council for Open and Distance Education) - cilj Međunarodnog Savjeta za otvoreno učenje i obrazovanje na daljinu (ICDE) je promovisanje učenja na daljinu u svijetu; podrška razvoju obrazovnih sistema na nacionalnim, regionalnim i globalnim nivoima kao i doprinos razvoju novih metodologija i tehnologija u obrazovanju koje podstiče: permanento učenje, razvoj obrazovne strategije i politike i podsticanje internacionalne saradnje.

Obrazovni standardi u virtuelnim školama u Republici Srbiji

Nacionalni savjet za visoko obrazovanje je naviša institucija u Republici Srbiji koja je, po Zakonu o visokom obrazovanju, nadležna za obezbjeđenje razvoja i unapređenje kvaliteta visokog obrazovanja. Kada spominjemo virtuelne škole mislimo na visokoškolske ustanove, jer u državnim osnovnim i srednjim školama ovakav tip škola još uvijek ne postoji.

Standarde za akreditaciju virtuelnih univerziteta u Srbiji, propisuje Nacionalni savjet za visoko obrazovanje i to u okviru Pravilnika o standardu i postupku za akreditaciju visokoškolskih ustanova i studijskih programa. Neke od tih standarda (Uputstvo za pripremu

dokumentacije za akreditaciju studijskih programa na daljinu, 2009) koje se odnose na učenje na daljinu predstavimo u radu:

- Ako se nastavni sadržaj, podržan raspoloživim resursima, može kvalitetno usvojiti kroz studije na daljinu i ako se obezbeđuje isti nivo znanja diplomiranih studenata, ista efikasnost studiranja i isti rang diplome kao i u slučaju uobičajenog načina realizacije studijskog programa, tada visokoškolska ustanova može organizovati studijski program na daljinu za svaku oblast i svako obrazovno-naučno i obrazovno-umjetničko polje.
- Program: sadržaj predmeta studijskog programa je savremeno koncipiran i prilagođen učenju na daljinu sa naznačenim potrebnim vremenom za konsultacije, nastavni materijal u pogledu kvaliteta, sadržaja i obima u potpunosti odgovara ciljevima obrazovanja, nastavnom planu i programima predmeta i prilagođen je za samostalno uspješno ovladavanje potrebnim znanjem, uputstva za učenje koja obezbeđuje visokoškolska ustanova sadrži konkretne prijedloge i sugestije u vezi sa strategijama učenja studenata i samostalne provjere znanja. Provjera znanja se vrši kroz konsultacije, samoprovjeru, predispitne provjere, izveštaje, ispite, koji se polaže u sedištu ustanove.
- Nastavno osoblje, nastavnici su odgovorni za pisanje nastavnog materijala, testova za predispitne provjere i za završni ispit, kao i za sve aktivnosti da bi se savladalo potrebno znanje. Jedan nastavnik pokriva najviše tri predmeta u semestru. Oni ili njihovi saradnici obavljaju konsultacije i to sa najviše 80 studenata po nastavniku ili saradniku u semestru.
- Resursi: da bi se održavala dvosmjerna komunikacija na liniji nastavnik-student radi realizacije obrazovnih aktivnosti na daljinu ustanova mora obezbjediti opremu i tehnologije. A tu spadaju: platforma sa softverom za smještaj nastavnih sadržaja, različiti oblici nastave, korisnički interfejs, kvalitetna dvosmjerna komunikacija, evidentiranje vremena koje student provede na proučavanju materijala i provjeru i ocjenjivanje studenata pomoću testova, visoku pouzdanost sistema kroz kontrolu pristupa i zaštite sadržaja; ovdje se podrazumijeva i pristup sopstvenoj ili drugim bibliotekama, kao i posjedovanje prostora u kojem bi se obavljao završni ispit, rad administrativnog osoblja i rad na održavanju računarske platforme za učenje na daljinu.
- Pre nego što započne sa ponudom programa na daljinu ustanova treba da prođe jednogodišnju pilot fazu tokom koje će testirati sistem administriranja i pružanja obrazovnih usluga studentima. Nakon ove pilot faze ustanova je u obavezi da izvrši evaluaciju na osnovu koje će izraditi preporuke za neophodne korekcije, plan sprovođenja korekcija kao i plan upisa novih studenata na daljinu. Ukoliko je ustanova prije donošenja ovih standarda praktikovala studije na daljinu dužna je da dostavi evaluaciju pilot faze i donete prepruke.

- Visokoškolska ustanova je u obavezi da se pridržava propisa, koji važe u zemljama u kojima se van granica Republike Srbije nudi obrazovanje na daljinu.
- Visokoškolska ustanova je u obavezi da izradi i učini javnim dokument u kome će biti:
  - dokaz o postojanju potrebe na tržištu za programom, koji se namjerava nuditi na daljinu,
  - definisana pravila osiguranja kvaliteta i akademskih standarda kojih će se ustanova pridržavati pri realizaciji obrazovanja na daljinu, procjene uspješnosti realizacije studijskog programa na daljinu od strane studenata kao i načine sprovođenja korektivnih mjera,
  - prikazan način upravljanja procesom studija na daljinu prema komponentama: nastava, učesnici procesa, studijski programi na daljinu, administracija, infrastruktura, tehnička podrška studentima, evaluacija.
  - definisane uloge, odgovornosti, opisi poslova i zadataka svih, koji su uključeni u proces izrade programa studija na daljinu, izrade materijala, realizaciju nastave, administrativne podrške, tehničke podrške i svih onih aktivnosti koje nisu iste u odnosu na aktivnosti, koje se obavljaju u ustanovi,
  - identifikovani mediji i tehnologije prikladne za realizaciju studija na daljinu u odnosu na ciljeve programa koji se nudi, kao i njihova dostupnost studentima,
  - navedeni načini i vremenski period organizovane podrške (tehničke, administrativne, nastavne) studentima na daljinu (elektronski, putem telefona, pošte, lokalnog konsultativnog centra i sl.),
  - procedure testiranja, ispitivanja i ocjenjivanja,
  - procedure dostavljanja, osavremenjivanja i dorade materijala,
  - politika ustanove po pitanju vlasništva materijala, autorskih prava, dostupnosti programa javnosti i sl.
  - način saradnje sa ustanovama u inostranstvu (ukoliko je primenljivo). Visokoškolska ustanova koja planira da nudi obrazovanje na daljinu treba da posjeduje odgovarajuća finansijska sredstva tokom perioda studiranja tako da se omogućí ogovarajućí nivo kvaliteta studija. Visokoškolska ustanova je u obavezi da naznači kako će troškovi i prihodi biti raspoređeni prema svakoj od aktivnosti u toku pripreme i realizacije programa na daljinu i kako se troškovi mjenjaju u odnosu na promenu broja studenata.
- Program: visokoškolska ustanova je odgovorna za sve aspekte kvaliteta studijskog programa uključujući slučajeve kada se koriste moduli ili programi koji nisu razvijeni na toj instituciji. Prilikom izrade studijskog programa na daljinu ustanova mora osigurati sklad između ciljeva i željenih obrazovnih ishoda i metodike nastave na daljinu, dostupnih materijala i načina i kriterijuma provjere znanja. Stoga određeni procenat studijskog programa može biti realizovan na daljinu a drugi dio u

ustanovi ili konsultacionom centru na tradicionalan način (distribuirano organizovana nastava). Kompletan nastavni program na daljinu mora biti izrađen i dostupan studentima prije upisa. Prilikom razvoja programa mora da uzme u obzir znanje, veštine, iskustvo i socioekonomsko okruženje studenata od kojih se očekuje da studiraju na daljinu, da navede razloge zbog kojih je određeni medij i/ili tehnologija odabran za dati predmet, temu i sl., da navede tačno i nedvosmileno, koja vrsta materijala za učenje i kakva vrsta podrške će biti dostupna studentima kao i kakve su obaveze studenta, da strukturira nastavne materijale na način da se studenti dodatno motivišu da savladaju gradivo, da pripremi raspored svih aktivnosti u toku studija na daljinu i osigura praćenje realizacije studijskih programa i njihovo unapređenje.

Sa ekspanzijom informacione-komunikacione tehnologije mijenja se i obrazovna politika mnogih svjetskih i evropskih obrazovnih sistema. Sve više je škola i univerziteta, koji u svoje nastavne programe koncipiraju na ovom obliku učenja, a mnogi od njih isključivo koriste samo ovaj oblik obrazovanja. Nove mogućnosti i obaveze u karijeri mladih ljudi (promjenljivo radno vrijeme, česta promjena mjeta rada, poslovna putovanja i sl.) zahtjevaju drugačiji pristup u učenju u odnosu na dosadašnji tradicionalni, a koji će u svakom momentu biti dostupan za sticanje obrazovanja bez obzira na mjesto, vrijeme i jezičke barijere. Takve mogućnosti pruža učenje na daljinu, koje sve više postaje prepoznatljiv oblik sticanja obrazovanja nove generacije učenika/studenata (Vrcelj i sar. 2009).

Danas virtualne škole predstavljaju novi model u obrazovnom procesu, model za budućnost. Ako reforma obrazovanja proklamuje decentralizaciju, privatnu inicijativu, e learning i inovativnost u obrazovanju, onda je to plodno tlo za virtualne škole. U unapređenju našeg sistema školstva i reforme obrazovanja, korišćenje novih tehnologija i učenje na daljinu i otvaranje virtualnih škola može i mora imati veliku ulogu, ne samo u svrhu ušteda, nego i kvaliteta obrazovanja uslijed povećanja konkurencije. U tom smislu, prilagođavanje obrazovnih programa, akreditacije, sertifikacije, licence i potvrde o kvalitetu su ključne teme koje se moraju definisati. Jasno je da je naš sistem školstva prilično konzervativan, ali strah da će uvođenjem virtualnih škola učitelji, nastavnici i profesori postati nepotrebni usled korišćenja modernih tehnologija je neopravdan. Doduše, onima koji u svom radu ne budu koristili nove tehnologije neće biti lako – jer budućnost obrazovanja pripada učenju na daljinu.”Komunikacija internetom bogata je, dakle, i prilagođena potrebama modernog čovjeka koji sve brže živi, sve više želi i sve manje ima strpljenja za otkrića koja će prepustiti drugim generacijama” (Tapavički-Duronjić, 2006, str. 65). Obrazovanje u eri digitalizacije sve više će biti zavisno od Interneta, a samim tim moraće da se prilagođava novim tehnološkim izazovima i potrebama učenika i studenata, koji Internet doživljavaju kao prirodno okruženje.

ZAKLJUČAK

Govoreći o značaju novih modela učenja u obrazovanju i sve većoj potrebi njihove primjene ukazali smo da takvi pristupi u obrazovanju, kao što je i učenje na daljinu, zahtijevaju ispunjenje velikog broja standarda i uslova koja obrazovna ustanova mora zadovoljiti kako bi integrisala ovaj savremeni oblik učenja. Otuda se ovakve obrazovne ustanove prvo javljaju u ekonomski razvijenijim društvenim sistemima. Učenje na daljinu, kao i svi njegovi vidovi koji se zasnivaju na upotrebi interneta, su neminovnost savremenog društva, ako želi da ide u korak sa novim dostignućima informacione-komunikacione tehnologije. Proces globalizacije je sve zahtjevniji u tom pogledu, te s toga učenje na daljinu postaje sve poželjniji oblik učenja. Učenje „bilo kad“ i „bilo gdje“ je karakteristika nove generacije studenata i poslovnih ljudi, ali i koncept koji olakšava učenje kroz čitav životni vijek. Takođe, učenje na daljinu doprinosi većoj socijalnoj misiji obrazovanja u demokratskom društvu, jer mijenja mentalne stereotipe, izgrađuju se nova saznanja i podstiče kritičko razmišljanje.

Kada je riječ o našem obrazovnom sistemu, manji broj visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini je akreditovan za učenje na daljinu, uglavnom za vanredne studije. Učenje na daljinu kod nas obuhvata većinom najjednostavnije oblike pomoći pri studiranju putem Interneta kao što su: prijava ispita, ispis ocjena, objavljivanje prezentacija i materijala sa predavanja. S obzirom na ekonomsku situaciju u BiH, rješenje treba tražiti u hibridnoj (mješovitoj) nastavi, koja jednako podržava tradicionalno i onlajn-učenje. Tako npr. moguća je upotreba video konferencije u klasičnoj nastavi, davanje instrukcija za učenje putem interneta, konsultacije kao i drugi manje informaciono zahtjevni oblici rada mogu da predstavljaju poželjne vidove hibridne nastave, koja bi se mogla spovoditi i u našim visoko obrazovnim ustanovama. Učenje na daljinu zahtjeva od korisnika prosječnu kompjutersku i informatičku pismenost kao i određeni društveni status i potencijal, što može predstavljati veliku barijeru u ovom načinu učenja kada je riječ o našem obrazovnom sistemu. Bez obzira na problem informatičke nepismenosti velikog broja stanovnika i nedostupnost Interneta, kao i neposjedovanja samog računara ovaj koncept učenja ne smije postati futurologija za akademsku zajednicu nego objektivan problem s kojim se trebamo suočiti i tražiti rješenje, ukoliko želimo da težimo društvu znanja i cjeloživotnom učenju.

LITERATURA

1. Castells, M. (2000). Uspon umreženog društva. Zagreb: Golden marketing.
2. Damjanović, D. (2013). Virtuelne škole. Na sajtu: <http://www.pripremazacas.wordpress.com/ostalo/virtuelne-skole/>. Očitano: 12.2.2014.
3. Kulić, R. i Despotović, M. (2005). Uvod u andragogiju. Zenica: Dom štampe.
4. Gucijan, S. (2013). Potreban virtuelan univerzitet dijaspore. Na sajtu. <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Potreban-virtuelni-univerzitet-dijaspore>. Očitano: 10.02.2014.
5. Gucijan, S. (2014). Predrasude kočice „učenje na daljinu”. Na sajtu. <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Predrasude-koce-ucenje-na-daljinu.lt.htm>. Očitano: 20.02.2014.
6. Korićanin, E. (2012). Razvoj virtuelnih okruženja i primena u elektronskom učenju. Na sajtu: http://www.ftn.kg.ac.rs/download/SIR/SIR_Edin_Koricinanin. Očitano: 21.02.2014.
7. Macanović, N. (2011). Bolonjski proces i koncept cjeloživotnog učenje. U Zborniku: Kvalitet nastavnog i naučnog rada i bolonjski proces str.279 – 288.
8. Nejašmić, K., Mušura, V. (2012). Šta je online učenje, e-učenje i učenje na daljinu? Na sajtu: <http://www.24sata.hr/pametnakuna/sto-je-online-ucenje-e-ucenje-i-ucenje-na-daljinu>. Očitano: 15.02.2014.
9. Spalević, Ž., Panić, S., Pavlović, M., Petrović, M. (2011). Virtuelni svet kao novi trend na polju e-učenja. U Zborniku: Infoteh-Jahorina. Vol.10.str.761-765. Istočno Sarajevo: Elektrotehnički fakultet.
10. Stamenković, S. (2013). Elektronsko učenje – asinhroni, blended learning model. Na sajtu: <http://www.sasastamenkovic.com/blog>. Očitano: 15.02. 2014.
11. Tapavički-Duronjić, T. (2006). Internet i komunikacija. Istočno Sarajevo: Zavod za užbenike i nastavna sredstva.
12. Tapavički-Duronjić, T. (2012). Internet kultura djece i mladih u Republici Srpskoj. Banja Luka: Univerzitet Banja Luka.
13. Tapavički-Duronjić, T., Vukojević, B. (2014). Informaciono-komunikacioni modeli onlajn obrazovanja. Radovi. br.18. s.20-29. Banja Luka: Filozofski fakultet.
14. Vrcelj, S., Klapan, A., Kušić, S. (2009). Homo Zappiens – kreatori nove škole. U Zborniku: Buduća škola. str. 751-763. Beograd: Srpska akademija obrazovanja.
15. Uputstvo za pripremu dokumentacije za akreditaciju studijskih programa na daljinu (2009). Nacionalni savjet za visoko obrazovanje Srbije, Beograd.

Nebojša Macanović